

Resensie

'n MYLPAAL IN DIE AFRIKAANSE LITERATUURWETENSKAP

Gräbe, Ina. 1984. Aspekte van poëtiese taalgebruik. Potchefstroom. P.U. vir C.H.O. Wetenskaplike bydraes van die P.U. vir C.H.O. A 46. Prys: R18,50

Aspekte van poëtiese taalgebruik is sonder twyfel 'n mylpaal in die Afrikaanse literatuurwetenskap. Dit is 'n sintese van die hedendaagse (strukturelisties-linguistiese) siening van die poësie. Dit bied 'n omvattende model vir die analise van metafore, klank, sintaksis, tipografie en ritme en metrum in gedigte. Maar ongelukkig bied dit nie 'n omvattende poësieteorie nie. Dit bly egter 'n deeglike en omvangryke werk, en toon besondere insig in gedigte, 'n geweldige belesenheid en 'n intieme vertrouetheid met die stof. Dit getuig van ryp vakmanskap.

Juis omdat dit so 'n gedeë werk is, vind ek dit jammer dat Gräbe die uitgangspunt van haar teorie nie vooraf duideliker uitgespel het nie. In die Woord vooraf maak Gräbe weliswaar 'n paar opmerkings hieroor, maar die leser moet tot aan die begin van hoofstuk 2 wag voordat die hele teorie van vooropstelling en outomatisasie en poëtiese taalgebruik uiteengesit word. Dit vorm die basis van Gräbe se teorie, maar sy besin nêrens krities oor die basis en die reikwydte daarvan nie. So 'n besinning is vandag baie belangrik, omdat die teoretiese onderskeid tussen gewone en poëtiese taalgebruik al meer bevraagteken word (bv. deur Pratt 1977). Gräbe is op soek na 'n "verifieerbare en/of kontroleerbare interpretasie van poësietekste" (p. 3). Sy meen dat vooropgestelde aspekte leidrade vir die interpretasie lewer en dat die vooropgestelde dinge op een vlak (sê die klank) dié op 'n ander vlak bevestig, aanvul en korrigeer. Daarteenoor poneer Iser byvoorbeeld sy oop plekke. Hulle is nie bloot ellipse nie, maar radikale breuke tussen die verskillende lae of vlakke van 'n teks wat die leser noop om verskillende moontlike voltooiings van die teksskemas te oorweeg en derhalwe die moontlikheid tot verskillende interpretasies open (Iser, 1972), hoeseer (en paradoksaal!) hulle ook dien as 'n stuurmeganisme vir die leser se interpretasie. Iser is maar een van die teoretici wat die verwagting dat 'n metode gevind sal word om die een, saligmakende interpretasie vir 'n teks te ontdek, al hoe problematiser gemaak het. Dan praat ek nog nie eers van Derrida en die dekonstruktiviste nie.

'n Vraag wat hierby aansluit, is of die doel van 'n poësiëteorie nou juis moet wees om net interpretasies te lewer. Is dit die enigste insig wat mens in die verskynsel poësie kan hê?

Gräbe konsentreer op vier "hoofaspekte van poëtiese taalgebruik" nl. die metafoor; sintaksis, versreël en strofe; klank; en ritme en metrum. Die hart van haar teorie is ongetwyfeld die kragtige metafoorteorie wat sy op die basis van Black (1962) se interaksieteorie ontwikkel. Dit bied 'n onvergelyklike metode vir die analise en interpretasie van metafore. Natuurlik kan dit nie sonder die interpretasievaardigheid van die leser gebruik word nie, maar dit is vir hom/haar 'n groot hulpmiddel.

In die hoofstuk oor die metafoor (hfst. 1) gee Gräbe 'n oorsig oor die meeste resente metafooropvattinge, en veral van die metafooropvatting binne die TG. Die bespreking van die verskillende TG-opvattinge beslaan die grootste deel van die hoofstuk. Dit vind ek effens ongebalanseerd. Die vernaamste wins wat dit vir Gräbe se teorie oplewer, is die siening dat metafore nie net binne die sin (sintagmaties) beskryf en geïnterpreteer moet word nie, maar ook binne die teks as geheel (paradigmaties). Dit is 'n baie belangrike bydrae wat Gräbe daarmee maak, maar die diskussie is baie tegnies en vir die nie-TG-leser moeilik toeganklik. 'n Bietjie redigering kon dié gebrek uitgeskakel het.

Ten spyte van Gräbe se belangrike insig dat metafore nie net binne sinne verstaan moet word nie, meen ek dat haar teorie in dié opsig nog nie ver genoeg gaan nie en aangevul behoort te word met iets soos Hrushovski (1984) se siening van metafore as interaksies tussen verskillende verwysingsrame. Met behulp daarvan kan mens byvoorbeeld selfs in "Kontrak" (die gedig waarop Gräbe deurgaans haar teorie toepas en waarvan sy uiteindelik 'n uitputtende interpretasie lewer) 'n nuwe samehang ontdek. In dié gedig word naamlik God, Sy skeppingsdaad en Sy onderhouding van sy skepping (eerste verwysingsraam) metafories verbind met 'n konstruksiebaas besig met 'n groot projek (tweede, letterlike verwysingsraam). Tot die tweede raam behoort byvoorbeeld elemente soos "kontrak", "oopgeskiet", "arbeiders", "werk", "dinamiet", "beitelpunt". Uit hierdie perspektief is selfs 'n frase soos "die mier wat stokkies dra" 'n metaforiese uitdrukking. Die miere verrig arbeid op hierdie konstruksieterrein. Hierdie dooie (geleksikalisering) metafoor word deur die interaksie tussen die

twee verwysingsrame weer as metafoor geaktiveer, al merk Gräbe dit nie as metafoor aan nie.

Hierdie waarneming illustreer dat 'n mens met 'n nuwe teorie altyd iets nuuts in 'n gedig kan ontdek. Gedigte is nie objektief "daar" nie, maar word deels deur die leser/ondersoeker se leesprosesse tot stand gebring. Literêre teorieë is byna altyd soekligteorieë. Literêre feite verskyn in die lig daarvan. Andersyds kan gedigte altyd in nuwe kontekste ingepas word, waardeur ook 'n oneindige aantal nuwe moontlikhede ontstaan - soveel moontlikhede as wat daar lesers is. Dit beklemtoon hoe belangrik dit deesdae is dat 'n teorie oor die poësie uitgebrei moet word sodat hierdie kontekstuele fasette ook aandag kan kry.

In die tweede hoofstuk behandel Gräbe sintaksis, versreël en strofe. Gräbe laat val die klem deurgaans op die belangrikste aspekte van poëtiese taalgebruik. Daarom is dit begryplik dat sy die tipografie hier nie apart behandel nie. Om dieselfde rede konsentreer sy op 'n paar basiese soorte sintaktiese vooropstellings, nl. verskuiwing, delesie en seleksionele afwyking. Waarom sy met hierdie teorie nie ook aansluiting gesoek het by die TG nie, is vir my nie duidelik nie. Die TG is tog in die eerste instansie 'n sintaktiese teorie. Die rede is waarskynlik dat die TG-standaardmodel nie ruimte bied vir die beskrywing van "afwykende" soorte taalgebruik nie. Dit is iets wat eers later met die funksionele sintaksis sterker na vore gekom het. Daarom kan Gräbe se kategorieë uitgebrei word met bv. die verskillende nadruksmiddele, veral die verskillende soorte splitsings, met anaforiek en met die verskillende soorte plasinge wat Ponelis (1979) onderskei.

Die groot klem wat Gräbe egter ook lê op die vorming van ekstra patrone in die poësie (parallelisme en koppeling) is ook belangrik. Die probleme wat sy het met die hantering van poësie-sintaksis spruit, lyk dit my, uit die strewe om haar teorie 'n teorie oor die outonome gedig (maksimaal gedekontekstualiseer) te hou. Vandaar dat sy bv. Levin se pogings afwys om 'n grammatika te skryf wat ook afwykende sinne kan genereer. Dit sal die aanname dat gewone taalgebruik en poëtiese taalgebruik verskil, ondermyn. Bowendien sal so 'n grammatika heelwat kontekstuele faktore (bv. spreker, waar hy die klem wil lê, hoorder, sosiale afstand) in aanmerking moet neem.

Die bedenkings wat 'n mens oor Gräbe se sintaktiese teorie kan hê, word egter genivelleer deur die briljante analise wat sy in hierdie hoofstuk met haar beperkte model van Wallace Stevens se gedig "The snow man" maak. Dit bewys maar weer waartoe 'n goeie interpreteerder in staat is, selfs met 'n eenvoudige model.

In hoofstuk 3, die hoofstuk oor klank in die poësie, bekyk Gräbe een van die eeu-oue vrae oor die poësie: is die klank 'n selfstandige estetiese middel of het dit slegs in samewerking met ander elemente 'n estetiese effek? Gräbe kies die tweede moontlikheid, en tereg. Sy wys teorieë oor die onafhanklikheid van klank beslis af, maar verwerp daarmee ook die semantiese funksie van sê klanksimbooliek. Nemoianu se "diffuse" betekenisverbande is m.i. niks anders as goeie ou tradisionele klanksimbooliek nie. Dit doen natuurlik nie afbreuk aan die belangrike onderskeid wat Nemoianu tussen horisontale en vertikale betekenisverbande in die klank van 'n gedig maak nie. Van die belangrikste interpretatiewe hulpmidels wat Gräbe ons hier bied, is die ooreenstemmende of kontrasterende semantiese verbande in die rym. "Op die rym af lees" is belangrike tegniek.

Oor die algemeen is die hoofstuk oor die klank, naas die hoofstuk oor die metafoor, Gräbe se beste hoofstuk. Veral waardevol is die wyse waarop sy met grondige analyses skewe opvattinge oor die klank in die poësie ontsenu.

Een punt van kritiek bly egter oor: Gräbe aanvaar te maklik dat enige voorbeeld van klankherhaling vir die leser waarneembaar en dus relevant is. Een van die groot probleme met enige strukturalistiese analise is juis om te bepaal watter eenhede werklik saak maak. Dit is 'n probleem wat al in Jakobson en Levi-Strauss (1962) se analise van *Les chats* aanwesig was en nadruklik deur Michael Riffaterre (1970) uitgewys is. Hier sondig Gräbe teen haar eie ideaal van kontroleerbaarheid: daar is in haar teorie, veral die teorie oor die klank, geen kontrole-instansie ingebou nie, al verwys sy sydelings (in 'n ander hoofstuk) na Mukařovský en sy norm van die "estetiese kanon" van 'n periode.

Tot watter probleme hier "kontroleloosheid" kan lei, blyk veral uit die laaste hoofstuk, die hoofstuk oor ritme en metrum. Daarin behandel Gräbe op 'n deurtastende wyse verskillende teorieë oor metrum en ritme en besluit dan op die teorie van Halle en Keyser (1971). In die tradisionele skanderingsmetodes word die skandeerder deur sy ritmiese intuïsie of ritmegevoel geleid. Dit vorm

'n soort kontrole. Binne Halle en Keyser se skanderingsmetode kan die verskil tussen die abstrakte stel metriese eenhede en die afwykende realisering daarvan redelik objektief vasgestel word. Die kontrole-instansie daarvoor is juis die meganiese opeenvolging van die metrum. Afwykings van die metrum kan gerealiseer word; betekenisvolle sáámval met die metrum nie. In Gräbe se terme: metriese vooropstelling is maklik en "objektief" vasstelbaar, maar vir ritmiese vooropstelling bestaan daar geen maatstaf nie. Daarom moet sy vooropgesteldheid volgens 'n ander maatstaf invoer om te kan bepaal watter eenhede vooropgestel word - wesenlik op grond van *kontekstuele faktore*. Iets is ritmies vooropgestel as dit deur die klank, metaforiese konstruksies of die sintaksis vooropgestel word. Dit is m.i. 'n volkome sirkulêre argument. Daar kon tot dusver nog geen maatstaf vir die neutrale realisering van die ritme gevind word nie. Dit kan gesoek word in die rigting van sins- en fraseklem, waarby natuurlik heelwat kontekstuele faktore betrek moet word.

'n Ander vraag is in hoeverre die teorieë oor sin- en fraseklem in Engels ook vir Afrikaans geld.

Dit is duidelik dat daar op hierdie punt nie verder gevorder kan word met 'n maksimaal gedekontekstualiseerde teorie nie; gewone taalgebruik en die gewone of neutrale kontoere daarvan binne konkrete situasies sal beskryfbaar gemaak moet word. Niks kon nog tot dusver die ritmiese intuïsie van die leser vervang nie. Halle en Keyser se skanderingsmetode misluk omdat hulle hierdie intuïsie uitskakel. Dit bied geen maatstaf vir die toekenning van metriese iktus aan normaalweg onbeklemtoonde sillabes nie en los ook nie die probleem van relatiewe klem op nie. Gräbe los hierdie probleem op met 'n gedeeltelike beroep op die leser se intuïsie (hoewel sy dit nie sê nie), wat miskien maar net bewys dat die soeke na objektiwiteit in die literatuurwetenskap 'n lugspieëling is.

Aspekte van poëtiese taalgebruik is uitgegee deur die Departement Sentrale Publikasies van die P.U. vir C.H.O. Dit is die eerste keer dat hulle so 'n groot publikasie aanpak. Dit is dus vir hulle ook 'n mylpaal - op pad na 'n selfstandige universiteitspers. Die boek is redelik goed versorg. Daar is hier en daar nog hinderlike drukfoute. Die grafiese werk is ook nie altyd op professionele peil nie. Wat my die meeste van die boek hinder, is die verbeeldinglose tipografie en die geykte A5-formaat. Voordat hulle daarvan wegkom, sal die ideaal van 'n PU-universiteitspers nie verwesenlik kan word nie.

Nogtans moet die Departement Sentrale Publikasies geprys word omdat hulle hierdie duur werk, gerig op 'n klein mark, wel uitgegee het.

*Dr. Hein Viljoen
P.U. vir C.H.O.*

Bibliografie

BLACK, M. 1962.

Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy. Ithaca: Cornell University Press.

HALLE, M & KEYSER, S.J. 1971.

English Stress. Its form, its growth, and its role in verse. New York: Harper & Tow.

HRUSHOVSKI, B. 1984.

Poetic metaphor and frames of reference. *Poetics today* 5(1): 5 - 43.

ISER, W. 1972.

Der Lesevorgang (*In* Warning, R. Hrsg. 1975. Rezeptionsästhetik: Theorie und Praxis. München: Fink).

JAKOBSON, R. & LÉVI-STRAUSS. 1962.

Charles Baudelaire's 'Les Chats' (*In* Lane, M. ed. 1970. Structuralism: a reader. London: Cape).

PONELIS, F.A. 1979.

Afrikaanse sintaksis. Pretoria: Van Schaik.

PRATT, M.L. 1977.

Toward a speech act theory of literary discourse. Bloomington, London: Indiana University Press.

RIFFATERRE, M. 1970.

Describing poetic structures: Two approaches to
Baudelaire's *les Chats* (In Ehrmann, J. ed. 1970.
Structuralism. Garden City, N.Y.: Anchor.)